

rené výrazy hrali nejakú sématickú rolu, lebo určitú sémantickú rolu hrajú aj funkto-ry, predikátory a nevlastné výrazy, ktoré Tichý nepokladá za dobre utvorené (s. 39). V definícii Sé 9 chýba dodatok „v ľubovoľnom univerze“. Keď hovorí o všetkých pseudomodeloch danej bázy, mal by vždy výslovne uviesť, či ide o všetky pseudomodely v danom univerze alebo v ľubovoľnom univerze. Pojem procedúry nie je ani z intuitívneho hľadiska uspokojujúco objasnený (nie je napr. jasné, či autor má na mysli len efektívne procedúry, aká procedúra je konceptom písmen denotujú-cích pravdivostné hodnoty). Je nutné na vyjadrenie vzťahu identity medzi indivi-duami používať primitívny nevlastný i de-finovaný vlastný symbol? Prečo nemožno pomocou vlastného symbolu rovnosti bu-

dovať vety o identite objektov ľubovoľného typu, rôzneho od typu pravdivostných hod-nôt? Definícií kánonického kontextu by nezaškodil intuitívny výklad hlbšie objas-ňujúci účel jeho zavedenia.

Uvedomujem si, že niektoré z mojich pripomienok sú diskutabilné, ale snáď upo-zornia autora aspoň na to, čo by mohol v ďalších vydaniach skript rozviesť alebo viac zdôrazniť. Nazdávam sa, že autor by rozhodne nemal váhať s knižným vydaním týchto skript, ktoré by mohol (ba dokonca mal!) pre tento účel rozšíriť o otázky efek-tívnosti a presný výklad svojej koncepcie zmyslu jazykových výrazov. Táto publiká-cia by podľa môjho názoru mala výjsť i v nejakom svetovom jazyku. Práce takej úrovne a kvality nevychádzajú každý rok ani v zahraničí. Pavel Cmorej

PRÍSPEVOK K RELIGIONISTIKE

Náboženstvo si zachováva stále miesto a význam v živote jednotlivca i celých spoločností. Je jednou z najrozšírenejších ideológií a jeho nositelia snažia sa ovplyv-niť vývoj a budúcnosť nášho sveta v jeho duchu. Náboženstvo je stále aktuálne a svojou problematikou púta pozornosť tak praktikov ako aj teoretikov. Náboženstvo bolo predmetom skúmania už od dávnych čias. Vedecké bádanie tohto fenoménu za-znamenávame však až v druhej polovici 19 storočia. Od tých čias sa datuje aj sna-ha vybudovať vedu o náboženstvách, nezá-vislú na teológii a filozofii náboženstva ako dvoch špekulatívnych prístupoch a in-terpretáciách. Religionistika (religioznaw-stwo) je, podľa Z. Poniatowského, súhrnom tvrdení faktov i zovšeobecnení opisov i teo-retických koncepcií, systémom založeným na empirii a spoločne získavaných a spo-ločne spracovaných skúsenostiach. Je to veda o „náboženstvách“ (živých i mŕtvych, primitívnych i kultúrnych) a nie „veda

o náboženstve“. Doteraz nám chýbajú prá-ce, ktoré by *systematizovali* náboženstvo ako zložitý štrukturovaný sociálny jav a vymedzili jeho miesto a význam v spo-ločenskom vedomí. O niečo podobné sa po-kúša Zygmund Poniatowski vo svojej práci *Treść wierzeń religijnych* (Warszawa 1965, str. 354). Autor sa usiluje, ako sám po-znamenáva, aby jeho práca mala charakter určitej „anatómie“ a „fyziológie“ nábožen-stva, vlastne len jeho jednej zložky — ná-boženskej viery.

Práca má 5 kapitol a jednotlivé kapitoly sú venované nasledovným problémom:

1. kapitola — Podstata a štruktúra ná-boženstva
2. kapitola — Teoretická stránka nábo-ženstva — náboženská doktrína
3. kapitola — Teória boha
4. kapitola — Teória sveta (náboženská kozmológia)
5. kapitola — Teória človeka (nábožen-ská antropológia)

Záverečná časť je venovaná problému laicizácie ako procesu rozkladu náboženských štruktúr.

Autor začína svoj výklad podľa pravidiel vedeckého prístupu a to objasňovaním základných pojmov. Kládne si otázku: čo je náboženstvo? Aká je jeho podstata? Pre určovanie pojmov má určujúci význam metóda prístupu ku skúmanému javu. Autor si to uvedomuje, a preto hneď v úvode sa zapodieva vedeckými metódami bádania podstaty náboženstva. Uvádza štyri metódy: historickú, štruktúrálnu, funkcionálnu a komparatívnu. Ukazuje na skutočnosť, že väčšina doterajších marxistických prác z tejto oblasti má výlučne historický charakter.

Opisuje jednotlivé metódy bádania a ich upevňovanie v doterajšom výskume náboženstva. Nie je jednostranný stúpenec historickej metódy. Vo svojej práci uplatňuje aj štruktúrálnu alebo predovšetkým štruktúrálnu metódu. Podľa autora je chybou a na škodu vecí, že štruktúrálna metóda nie je rozšírená v bádani náboženstva. Zbytočne prežívajú obavy pred „metafyzičnosťou“ a statickým charakterom tohto typu analýzy javov. Historická a štruktúrálna metóda sa nevyklučujú, ale dopĺňajú; lebo nie je možné pochopiť históriu náboženstva a jeho funkcií v spoločnosti bez pochopenia „anatómie“ náboženstva. Nebezpečie metafyziky vidí naopak vtedy, keď sa odtrhuje štruktúra od histórie a funkcie a naopak. Ako príklad takého nebezpečia uvádza funkcionalizmus (interakcionizmus), ktorý do centra svojho bádania stavia pojem systém funkcií, bez prihliadania k historickému javu. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že ujasňovanie metód bádania tvorí základné východisko pre prekonanie jednostranného, globálneho, povrchného schematickeho pochopenia výkladu náboženstva v minulých rokoch.

Po ozrejmnení metód bádania autor pristupuje k štruktúrálnej interpretácii náboženstva. Začína obecnými úvahami o štruktúre náboženstva. Je si vedomý, že existuje

mnoho a rozmanitých definícií a klasifikácií náboženstva. Eviduje nezgodu v názoroch čo do počtu a charakteru elementov náboženstva. Podľa Z. Poniatowského náboženstvo sa skladá z troch základných zložiek:

- doktrína, t. j. teoretická stránka náboženstva,
- kult, t. j. praktická stránka náboženstva,
- inštitúcia, t. j. organizačná stránka náboženstva.

Štruktúrálny prístup umožňuje mu vidieť náboženstvo diferencovanejšie; umožňuje mu lepšie pochopiť podstatu a funkcie jednotlivých elementov väzby medzi nimi a nakoniec hlbšie pochopiť náboženstvo ako celok.

Správne ukazuje, že medzi zložkami náboženstva jestvuje jednota a rozpor, napr. medzi vierou a inštitucionalizáciou viery, medzi stránkou racionálnou a emocionálnou v náboženstve; tieto rozpory klasifikuje ako *vnútorné* rozpory; neunikajú mu ani *vonkajšie* rozpory, t. j. rozpory medzi náboženstvom ako celkom a spoločnosťou, medzi náboženstvom a ostatnými formami spoločenského vedomia, napr. medzi náboženstvom a vedou, ďalej rozpory medzi jednotlivými komponentami náboženstva a rôznymi spoločenskými javmi, napr. cirkvou a štátom a pod.

Rozpory medzi jednotlivými zložkami náboženstva môžu sa prejavovať, podľa autora, v troch variantoch, a to medzi:

- doktrínou a kultom,
- doktrínou a organizáciou,
- kultom a organizáciou.

Najmarkantnejším príkladom rozporu prvého typu je rozpor medzi tendenciou interiozácie a tendenciou formalizácie. Tieto tendencie sú veľmi zjavné v dnešnom kresťanstve a rozpor medzi nimi vytvára jeden zo základných vnútorných dynamizmov transformácie kresťanského náboženstva. Je to problém inštitucionalizácie, formalizácie na jednej strane a interiozácie, zovnútorňovania, hlbšieho prežívania, precítenia náboženskej viery na strane druhej.

Rozpor medzi týmito dvomi tendenciami je jednou z vnútorných príčin krízovej situácie kresťanstva dnes. Podobne analyzuje aj ostatné typy rozporov medzi jednotlivými zložkami náboženstva.

Treba poznamenať, že autor ostal len pri analýze vnútorných rozporov náboženstva. Vonkajšie rozpory medzi náboženstvom a spoločnosťou síce zaregistroval, ale bližšie ich neinterpretuje. Podľa nášho názoru ťažko pochopiť vnútorné pohyby a premeny v náboženstve v súčasnosti bez kontextu s vývojom dnešnej modernej spoločnosti. Náboženstvo je síce vysoko autonómny jav, ale ako sociálny jav je ho možno vysvetliť jedine na základe ostatných javov spoločnosti; napr. oslabenie autoritatívnosti v cirkvi, funkcia kňaza ako prostredníka medzi človekom a bohom je možno pochopiť jedine v kontexte s vyspievaním dnešného človeka vôbec, so silným demokratickým hnutím v súčasnom svete.

Druhá kapitola práce je venovaná teoretickej stránke náboženstva, t. j. náboženskej doktríny. Z. Poniatowski rozoznáva tri hlavné fázy vývoja doktríny:

- fáza mýtov,
- fáza mytologického systému (mytológia),
- fáza dogmy.

Autor opisuje jednotlivé etapy a poukazuje, že fáza dogmy vzniká až so vznikom kňazskej hierarchie a kanonizáciou svätých písiev. Od tých čias sa začína proces formalizácie kultu a zároveň vzrastajúceho rigorizmu viery. Od tých čias dogma je „pravda“ objavená a predkladaná k viere cirkvou.

V zhode so štrukturálno-historickým prístupom k náboženstvu zastavuje sa autor aj pri zdrojoch náboženstva a načrtáva ich typológiu. Vydeľuje tri typy týchto zdrojov:

- prírodné,
- psychické (ich súčasťou sú aj zdroje gnozeologické);
- spoločenské (ich súčasťou sú aj zdroje triedne).

Aktuálne poukazuje, že nedocenenie psy-

chických zdrojov viedlo v minulých rokoch k bezradnosti čo sa týka príčin udržiavania sa náboženstva v socialistickej spoločnosti. Prekonáva zjednodušené predstavy aj v tom ohľade, že nestotožňuje triedne a sociálne korene náboženstva. V socialistickej spoločnosti triedne korene zanikajú, sociálne (nadtriedne) korene, vyplývajúce z medziľudských vzťahov vôbec ostávajú a pôsobia ďalej.

S pokrokom vedy a techniky a rastom nezávislosti človeka na prírodných silách výrazne znižuje sa pôsobnosť prírodných zdrojov. Autor tento pokrok neabsolutizuje a vidí, že zostáva ešte jedna skupina prírodných zdrojov náboženstva, ako smrť, choroby, staroba a iné javy spojené s existenciou človeka ako biologického organizmu. Tieto javy nezanikajú úplne a nie sú zanedbateľné.

Každý jav, ktorý vzniká, vzniká z určitých potrieb. V tomto zmysle aj náboženstvo vzniká a existuje, pretože uspokojuje určité potreby ľudí, plní určitú funkciu. Autor vydeľuje a interpretuje dve zásadné funkcie náboženstva: emocionálnu a intelektuálnu.

Všimajúc si bližšie náboženskú doktrínu autor píše, že táto doktrína dáva nielen odpoveď na otázku „ako je?“, ale aj — „ako má byť“? Z tohto aspektu rozlišuje v nej tak stránku opisnú ako aj normatívnu. Povedané inak, náboženskú doktrínu tvoria tak názory, ako aj hodnoty. V tomto zmysle podľa autora náboženstvo má vlastnú axiológiu. Náboženskú axiológiu charakterizuje nielen súhrn teoretických názorov na dobro, zlo, krásno atď., ale rovnako determinujúce normy, príkazy a zákazy. Úvahy o axiologickej problematike vyznievajú zvlášť aktuálne a podnetne pre nás, a to z dvoch hľadísk:

- doteraz sme jej nevenovali pozornosť a nemáme ju rozpracovanú
- bez axiologickeho prístupu nie je možné hlboko a všestranne rozanalyzovať a pochopiť životnosť a silu náboženstva.

Na základe diferencovaného prístupu konštatuje, že záujem o náboženskú doktrí-

nu môže byť rôzny — v závislosti na histórii spoločnosti, náboženstva i konkrétneho človeka. Podľa autora znalosť „právd viery“ býva obyčajne u prostého veriaceho malá; teoretická stránka ho zaujíma menej ako stránka normatívna. Z toho plynie často snaha stotožňovať náboženstvo so súhrnom noriem, príkazov a zákazov morálneho života. Dnes je náboženstvo najsilnejšie zakorenené vo vedomí ľudí práve svojou morálnou zložkou. Preto aj problematike komunistickej morálky treba venovať ďaleko viac starostlivosti ako doteraz. Aj preto, že na poli morálnom vzniká najlepšia možnosť dialógu medzi kresťanmi a marxistami.

V náboženskej doktríne rozlišuje tri hlavné zložky:

- teologickú (teória boha),
- kozmologickú (teóriu sveta),
- antropologickú (teóriu človeka).

V ďalších troch kapitolách Z. Ponia-towski postupne analyzuje tieto jednotlivé zložky náboženskej doktríny.

V tretej kapitole nezapodieva sa bohom ako „bytím skutočne existujúcim“, skutočnou realitou (ako to robí teológia), ale ľudskými predstavami o bohoch, vierou v bohov. Snaží sa postihnúť tie podmienky spoločensko-ekonomické, politické, kultúrne a gnozeologické, ktoré vyvolali a živia

idey, predstavy boha. Napriek tejto snahe, interpretácia tohto a ďalších dvoch problémov vyznieva príliš autonómne, t. j. nezávisle na vyššie spomínaných činiteľoch a preto podľa nášho názoru pôsobia dosť abstraktne a verbálne a málo efektívne.

Pri interpretácii všetkých troch problémov postrádame najmä dve veci:

1. evidovanie a analýzu názorov a tendencií moderných „novátorských“ smerov v kresťanskej cirkvi;

2. revidovanie a zamietnutie niektorých názorov a predstáv v náboženskej doktríne samou cirkvou, hlavne čo sa týka chápania sveta a človeka, a to v súlade s najnovšími objavmi vedy a vynálezmi techniky.

Domnievame sa, že interpretácie týchto otázok vyznievajú menej podnetne a aktuálne.

Na posledných stránkach práce Z. Ponia-towski sa zaoberá otázkou laicizácie ako procesu rozkladu náboženských štruktúr. Je to veľmi významný a aktuálny problém; autor tento problém nastolil (na okraj práce), ale hlbšie ho neanalyzuje. Laicizácia (sekularizácia) je jedným z procesov, ktorý zásadne ovplyvňuje situáciu náboženstva v súčasnom svete.

Peter Prusák

NOVÉ ESEJE Z FILOZOFIE PRÍRODNÝCH VIED

Snaha po náprave mnohých omylov v marxistickej filozofii vo vzťahu k prírodným vedám vedie mnohých autorov k formulovaniu nových stanovísk i v oblasti filozofie prírodných vied. Práca,¹ ktorej recenziu predkladáme, je po známej knihe *Filozofija jestestvoznaniija* (Moskva 1966, pod redakciou Baženova) ďalším pokusom o nové „pozitívne skúmanie niektorých základných problémov filozofie prírodných vied“ (228). Autor sa

nezaoberá filozofiou vied všeobecne, ale hlavne filozofiou niektorých častí fyziky, (obmedzuje svoje úvahy prevažne na oblasť makrosvetu), čím je vymedzený i obsah samej práce.

Prístup autora k riešeným problémom je svojský a v mnohých prípadoch originálny. Čo pokladáme za zvlášť cennú

¹ S. Š. Avaliani, *Očerki filosofii jestestvoznaniija*, Tbilisi 1968, 309.